

Starozavetna teologija braka: metafora kao pastoralna prolegomena

Sergej Beuk

Protestantsko teološko učilište "Mihael Starin", Osijek

sergejbeuk9@gmail.com

UDK:27-342;27-4;2-45

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 10, 2016.

Prihvaćeno: 3, 2017.

Sažetak

Polazeći od pretpostavke da brak, kao institucija, odnos i specifična percepcija zajedništva, zauzima posebno mesto, kako u Starom, tako i u Novom zavetu, smatramo važnim istaći teološku poziciju braka u i van Crkve. Počevši od tekstualne metaforike i poetike, preko sistematske teologije do eklisiologije i pastoralne teologije, brak zauzima značajno mesto u pravnom, biološkom, socijalnom i spiritualnom smislu. Danas, kada je bračna unija, pogotovu u biblijskom smislu, ugrožena, smatramo vitalnim naglašavanje neophodnosti teološkog promišljanja braka koji predstavlja aktivan soteriološki segment egzistencije, ali i praktičan oblik ispoljavanja vere, što je ključalno za pravilno razumevanja pastoralne teologije.

Ključne reči: starozavetna teologija, metafora, brak, teologija braka, pastoralna teologija

Na početku ove kratke studije o problemu braka kao metafore odnosa sa Tvorcem i njene važnosti za pastoralnu / praktičnu teologiju, moramo se upitati šta je brak danas i koje je forme tokom istorije dobijao? U eri potpune socijalne desakralizacije, široko rasprostranjene alijenacije, tehnologizacije sveta rada i već hronično prisutne ekonomske krize, vidljiva je globalna promena paradigme ideje braka koja ukazuje na postojeću devastaciju odnosa, kako među ljudima, tako i naspram Boga kao Izvora Logosne Ljubavi. Bez ambicije da na sva postavljena i nepostavljena pitanja podrobno odgovorimo, na ovome mestu želimo da iznesemo sažetu analizu problema bračne zajednice iz perspektive starozavetne teologije i njene sakralne po-

zadine koja se u Bibliji frekventno postulira, a životom Crkve potvrđuje. Bilo da posmatramo brak kao Svetu tajnu (*Μυστήριον*) ili kao Crkveni obred zavetovanja, kao kod protestanata, jasno je da institut braka ima izuzetno značenje u životu pojedinca i šire socijalno-eklisijalne zajednice. Ako brak razumemo kao uniju emotivne komplementarnosti muškarca i žene, nismo se daleko odmakli od građanskog koncepta braka, ali ako je cilj braka služenje Bogu i ispunjenje Njegovog promisla za čovečanstvo, onda smo na fonu ideja braka koja je postojala od prapočetaka ljudskog postojanja. Možemo reći da različitosti bračnih partnera (seksualne, psihološke i sl.) predstavljaju *differentia specifica* Božije ikonometrije (*οικονομία*) koja ukazuje na mnogoznačnost i multidimenzionalnost Božijeg Bića i Njegovog plana Spasenja, koji ne obuhvata samo ljudski rod već čitavu kreaciju (Videti: *Baker's Evangelical Dictionary*, 1996).

S druge strane, ljudska bića teže konkretizaciji odnosa, a brak stoji u centru potrebe za ujedinjenjem i ogledanjem u Drugom tokom određenog (celoživotnog) vremenskog kontinuuma, što podrazumeva ekonomsku stabilnost, biološku kompatibilnost i dr. Bračnu zajednicu, dakle, možemo analizirati iz pozicije teologije i lingvistike / hermeneutike, ali i iz pastoralnog ugla – psihoterapijskog i savetodavnog, što implicira odgovor na pitanje koje nas na ovome mestu interesuje: na koji način poruke starozavetne teologije braka bivaju aktuelne danas i da li metaforična tumačenja mogu dobiti praktične obrise kroz pastoralno savetovanje, hrišćansku pedagogiju i dijakoniju?

Ne smemo smesti s uma još dve činjenice u vezi s institucijom braka: prva je obogaćivanje prvobitnog značenja kroz knjige Starog zaveta u druga jeste posmatranje braka iz perspektive kulturologije, sociologije i antropologije, što nam otvara sasvim novo spekulativno polje. Moramo, dakle, imati u vidu celokupnost značenja braka od početka postojanja prvobitnog ljudskog para iz knjige Postanja, pa sve do knjiga proroka Zaharije i Malahije, da bismo razumeli put ideje zajedništva muškarca i žene koju nam prenose bogonadahnuti pisci i da bismo otkrili jednu specifičnu mogućnost povezanosti s Božijom neograničenom Ljubavlju. Iako u knjigama Starog zaveta ne možemo naći sistematski izloženu ideju braka, možemo, zato, naći nešto mnogo značajnije, a to je ideja o Božijem planu spasenja: “Biblija ne daje sustavan pregled o braku poput današnjih specijaliziranih pristupa. Govori usputno. Zapravo, ne govori toliko o braku, koliko o njegovu značenju u životu Božjeg naroda. Novost objave tiho ulazi u kulturnu, religioznu i društvenu sredinu, služeći se izričajima svoga vremena” (Barišić 1982, 198). Iz iznetoga sledi da brak, posmatrajući Bibliju u celini, ima tri dimenzije: 1. brak kao odnos muškarca i žene; 2. metafora braka kao potvrda povezanosti Boga i izabranog naroda i 3. metafora bračne zajednice kao stvarnosne i praktične povezanosti sa Isusom Hristom. Tu istinu možda najbolje dočarava apostol Pavle (Ef. 4, 4; 1. Kor. 1, 13) koji nanovo poziva verujuće na zajedništvo u moralnoj čistoti, jedinstvu u Duhu i molitvi i težnji ka savršenstvu (Mt. 5, 48).

Uviđamo da od prapočetaka vremena, Bog ima u vidu brak, prvenstveno, kao spiritualni savez ljudi i Boga čije izvorište je u Tvorcju, a ishodište u spasenju.¹ Možemo na kraju ovog kratkog uvoda reći da institucija braka povezuje biološku egzistenciju i soteriološku nadu, u ravnopravnosti razumevanja i ljubavi koju dvoje ljudi gaje prema Bogu.

Brak – istorija i metafora

Analizirajući problem braka (נָשׂוּת; γάμος) od nastanjivanja Hanana od strane Izabranog naroda, uočavamo da Jevreji prave jasan otklon od paganskih kultova i magijskih radnji koji su bili u vezi sa raznorodnim obredima plodnosti koji su se često završavali orgijastičkim ceremonijama. Putem demitologizacije Izrailjci odstranjuju iz institucije braka sve što smatraju neprikladnim i nedoličnim i u centar interesovanja stavljaju Jednog Boga Tvorca. Vremenom brak postaje savez Gospoda i ljudi, označavajući trostruku vezu: 1. simbol saveza muškarca i žene u ljubavi; 2. simbol saveza ljubavi sa Bogom i 3. simboličan dar Boga ljudima. Navedene 2. i 3. tačka biće analizirane u ovom radu, jer obe podržavaju ideju braka kao metafore odnosa sa Bogom, pružajući nam jasniju teološko-etičku sliku o Božijem Promislu.

Postanje 1, 26 – 28.

Prvo poglavlje knjige *Postanja* daje nam osnovne kosmološke podatke u čijem je centru Bog koji stvara svet i čoveka za šest dana, tvoreći Univerzum, odnosno vreme, prostor i materiju *ex nihilo*, što vidimo u uvodnim stihovima: U početku stvori Bog nebo i zemlju (Post. 1, 1). Bog je, dakle, jedini egzistirajući bitak (τὸ ὄν) iznad svake pojmljive kauzalnosti što potvrđuje i prorok Isaija: “Ovako govori Gospod, Izbavitelj tvoj, koji te je sazdao od utrobe materine: ja Gospod načinih sve: razapeh nebo sam, rasprostreh zemlju sam sobom” (Is. 44, 24).² Iz navedene idejne platforme moramo posmatrati i stvaranje ljudskog bića u svojoj dualnoj prirodi – kao muškarca i ženu, što čitamo u knjizi *Postanja*, od 26. do 28. stiha:

- 1 O mogućnostima i sigurnosti spasenja možda najbolje piše apostol i evanđelist Jovan u svojoj Prvoj poslanici, u petoj glavi, od desetog do trinaestog stiha.
- 2 Daničićev prevod precizno prenosi Isaiju 44, 24: “Ovako govori Gospod, Izbavitelj tvoj, koji te je sazdao od utrobe materine: ja Gospod načinih sve: razapeh nebo sam, rasprostreh zemlju sam sobom” što znači da je Bog – Stvoritelj prvouzrok stvari i jedini darodavac života. Iako pisac tokom celog poglavlja želi da naglasi idolatrijske zablude, to najsnažnije i čini naglašavajući snagu jevrejskog monoteizma (Videti: *Eerdmans Commentary on the Bible* 2003).

26. Potom reče Bog: Da načinimo čoveka po svom obličju, kao što smo mi, koji će biti gospodar od riba morskih i od ptica nebeskih i od stoke i od cele zemlje i od svih životinja što se miču po zemlji.

27. I stvori Bog čoveka po obličju svom, po obličju Božjem stvori ga; muško i žensko stvori ih.

28. I blagoslovi ih Bog, i reče im Bog: Rađajte se i množite se, i napunite zemlju, i vladajte njom, i budite gospodari od riba morskih i od ptica nebeskih i od svih zveri što se miče po zemlji.

Možemo zaključiti “Stvaralački Božji čin odnosi se dakle na čovjeka općenito, na čovečanstvo u dvostrukoj pojavnosti muža i žene...Adama čovjeka čine dvoje. Slika Božja ne odsjeva samo s lica jednog nego s lica dvoga zajedničke ljudske naravi. Nije pojedinac, individuuum pozvan da vlada svijetom, nego čovjek – muško i žensko, ljudski par” (Matić 1994, 604). Istoznačnim činom stvaranja, Bog je dao jednako dostojanstvo i slavu, kako muškarcu, tako i ženi i od tada su u neraskidivoj vezi.³ Izrazom *יְבָרַךְ אֱדָם* iz 28. stiha utvrđena je i zaveštana veza između ljudi i Stvoritelja putem Njegovog odobrenja, odnosno blagoslova. Time, odnos braka biva prva Bogom – ustanovljena institucija, koja traje do danas. Božiji blagoslov je, takođe, i izraz stvaralačkog Logosa i Njegovo prisustvo, kako u životima pojedinaca, tako i u ljudskoj istoriji, a potomstvo predstavlja realizaciju prisutnosti Božije – Njegovog promisla i potvrda Njegove volje.⁴ Prateći biblijski obrazac možemo ustanoviti: 1. ljudsko biće je od Boga stvoreno; 2. muškarac i žena su ravnopravni u svojoj vladavini nad zemljom i 3. Božiji blagoslov se odnosi na oba pola i njihovo potomstvo. Navedeni stihovi iz knjige Postanja ukazuju da među polovima nema supremacije, niti podvojenosti u bilo kom smislu, već jednake časti i odgovornosti prema Tvorcu, prirodi i životu.

3 Apostol Pavle, u poslanici Efescima sumarijuje instituciju braka: “25 οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, 26 ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, 27 ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἑνδοξὸν τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ’ ἵνα ᾗ ἁγία καὶ ἄμωμος. 28 οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· 29 οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ’ ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν· 30 ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ· 31 ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. 32 τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. 33 πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ’ ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν, ἢ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα” (Ef. 5, 25 – 33).

4 Izneto uvidamo i iz Post. 4, 1: “Iza toga Adam pozna Jevu ženu svoju, a ona zatrudne i rodi Kajina, i reče: Dobih čoveka od Gospoda”, kao i Prop. 7, 29: “Samo, gle, ovo nadoh: da je Bog stvorio čoveka dobro; a oni traže svakojake pomisli.”

Stih 26. sadrži dva dela: 1. neposredno stvaranje čoveka od strane Boga i 2. davanje blagoslova čoveku da bude gospodar zemlje. Bog stvara ljudsko biće, ali time, zapravo, tek započinje pravo, unutrašnje oblikovanje čoveka kao vladara, kao odgovornog unapreditelja sveta. Ljudsko biće je jedino kome Bog daje funkciju van prirodno-biološkog standarda stvaranja, unapređujući ga blagoslovom vođstva. Tako čovek postaje neko sasvim drugačije biće – ono najbliže i najsličnije Bogu.

U stihu 27. čitamo da je Bog svoju zamisao o stvaranju čoveka opredmetio putem neposrednog akta stvarajući oba pola, *i muško i žensko*, međutim krešendo nalazimo u 28. stihu kada se Bog obraća tek stvorenom ljudskom biću po prvi put, davajući mu slobodu polne ljubavi zbog potomstva i prosperiteta Zemlje. Prva zapovest je *rađanje* koje proističe iz odnosa muškarca i žene i koje je Tvorac blagoslovio, što direktno označava temeljnu važnost u teološkom smislu, jer se time, ne čovek, već *zajednica* (muškarac – žena – dete) stavlja u prvi plan Božije brige. Otkrivamo u 28. stihu knjige *Postanja* Božiji naum za brak, u kome je sadržan i metaforični značaj: spasenje se odigrava u zajednici ljudi u primordijalnoj instituciji koju nazivamo brakom.

Postanje 2, 18 – 24.

U istoj knjizi, nešto kasnije, možemo pročitati donekle drugačiji opis stvaranja čoveka:

18. I reče Gospod Bog: Nije dobro da je čovek sam; da mu načinim druga prema njemu.
19. Jer Gospod Bog stvori od zemlje sve zveri poljske i sve ptice nebeske, i dovede k Adamu da vidi kako će koju nazvati, pa kako Adam nazove koju životinju onako da joj bude ime;
20. I Adam nadeđe ime svakom živinčetu i svakoj ptici nebeskoj i svakoj zveri poljskoj; ali se ne nađe Adamu drug prema njemu.
21. I Gospod Bog pusti tvrd san na Adama, te zaspao; pa mu uze jedno rebro, i mesto popuni mesom;
22. I Gospod Bog stvori ženu od rebra, koje uze Adamu, i dovede je k Adamu.
23. A Adam reče: Sada eto kost od mojih kosti, i telo od mog tela. Neka joj bude ime čovečica, jer je uzeta od čoveka.
24. Zato će ostaviti čovek oca svog i mater svoju, i prilepiće se k ženi svojoj, i biće dvoje jedno telo.

Tekst naglašava da je prvostvoreno ljudsko biće Adam, a da je Eva, žena, stvorena iz rebra muškarca, što naizgled nije usaglašeno sa svedočanstvom o stvaranju iz

Postanja 1, 26 – 28. Međutim, odgovor je veoma jednostavan: dok u 1. poglavlju čitamo o stvaranju čoveka *in toto*, 2. poglavlje raščlanjuje čitav proces u dve faze: a) stvaranje čoveka – Adama; b) stvaranje čovečice (žene) – Eve iz Adamovog rebra, od Adamovog tela. Iako se čini da muškarac ima preimućstvo nad ženom, oni, opet, zajedno stvaraju celinu. Bog sve čini celovito, ali u 18. stihu čitamo da *nije dobro* biti sam, što govori u prilog zaključku da je muškarac bez žene nekompletan, kao i žena bez muškarca. S druge strane, primećujemo da je stvaranje čoveka posebno i po tome što su životinje i biljke stvorene po vrstama, dok je ljudsko biće stvarano posebno, kao Adam i kao Eva. U tom momentu su na delu počeci rađanja svesti, identiteta i individualiteta, odnosno ljudske slobode, koja će se u potpunosti pokazati pri kušanju ploda sa rajskog Drveta (Post. 3, 6):

“Pre stvaranja Eve svi Adamovi odnosi bili su u vertikalne prirode – sa Bogom iznad njega i sa životinjama ispod njega. Adam je bio sam. Da bi mu ovo objasnio, Bog je poslao životinje po vrstama pred Adama. Adam ih je imenovao ali je tokom tog procesa shvatio da nema nikoga ko bi bio njegov par. Bog je Adamu darovao pomoćnika koji mu je bio potreban kada je stvorio Evu. Bog nije stvorio Evu od praha zemaljskog, već od jednog Adamovog rebra kako bi naglasio njihovo jedinstvo” (Benware 2001, 34).

Uviđamo da je u Božijem Umu Adam zamišljen kao socijalno biće, jer je sam Gospod unija Lica (Sveta Trojica) iste suštanstvenosti, a kako je čovek stvoren po Njegovom obličju, logično je da komplementarnu stranu Adamovog bića čini Eva, ali i obrnuto. Muškarac i žena su najsuperiorniji par stvorenja u prirodi, sa specijalno projektovanom misijom koja se proteže do kraja vremena i *parusijskog obećanja*.⁵ Taj zavet obećanja, nalazi svoje ishodište u vaskrsenju i životu budućeg veka kao kruni Plana Spasenja:

“Biblija nije, niti je ikada trebala da bude, knjiga nauke, ili knjiga filozofije (koja je isključivo ljudska spekulacija), ili čak istorija ljudske rase. Ona je, najpre, povest jedne genealoške Linije, koja cveta i prestaje u priči o Mesiji, Iskupitelju” (Crawford 1970, 1).

Hristos je Drugi Adam (1. Kor. 15, 22), novi čovek – savršeno Bogolik i u isto

5 Na ovome mestu moramo prokomentarisati reči apostola Pavla iz 1. Tim. 12 – 13: *διδάσκειν δὲ γυναικὶ οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἴτα Εὐά. Želimo naglasiti potrebu dvostrukog razumevanja i tumačenja celog 2. poglavlja 1. poslanice Timoteju, a to su kulturološko-istorijski i teološko-egzistencijalni aspekt. Iz perspektive kulturoloških i istorijskih paradigmi, žena u tom periodu je zbilja bila potčinjena muškarcu, međutim, iz teološko-egzistencijalne perspektive, ne dopuštanje da uči i vlada mužem ne označava inferiornost, već podelu socijalnih uloga. Eva jeste sazdana nakon Adama, ali ne od praha, nego od njegovog tela, što ih stavlja u ravnopravan položaj. Superiornost, dakle, muževljeva je u bogomdatoj vlasti i poučavanju, ali ne i u drugim aspektima. Žena ostaje neophodna karika u lancu Stvaranja, bez koje delo Božije ne bi bilo kompletno.*

vreme ponizan.⁶

Oba navedena poglavlja knjige *Postanja* (1. i 2.) ukazuju na okvir u kome Bog iscrtava svoju nameru: "Ako Postanje 1 prenosi činjenice stvaranja, Postanje 2 određuje svrhu stvaranja" (Dumbrell^{2002, 17}). Bog i ljudska bića zajedno održavaju svet, što bez bračne unije i stvaranja potomstva, nije moguće. Svoreni po liku Tvorca, muž i žena idu u istom smeru, vodeći svoju decu i bližnje, u ljubavi, do izvora i smisla života – do Gospoda, iz čijeg je krila sve proizašlo.

Pesma nad pesmama

Pisati o biblijskom odnosu muškarca i žene, a ne pomenuti *Pesmu nad pesmama*, prosto nije moguće. Vekovima izazivajući polemike, ova biblijska ljubavna priča otvara nam sasvim neočekivano teološko polje u čijem centru je *odnos* koji otkriva estetsko i erosno u nama, što direktno znači da Bog objavljuje određene istine koristeći opise naših elementarnih *potreba* i *želja*. To direktno označava put kojim Gospod objavljuje ljudskom rodu potenciju uspostavljanja izgubljene egzistencijalne veze i Njegovu blizinu naspram svake ljudske duše, i to pojmovima kao što su privlačnost, dopadanje, sklad, očaranost i ljubav. Iako bismo mogli čitavu knjigu citirati, ovde ćemo preneti i analizirati samo neke primere:

9. Otela si mi srce, sestro moja nevesto, otela si mi srce jednim okom svojim i jednim lančićem s grla svog.

10. Lepa li je ljubav tvoja, sestro moja nevesto, bolja je od vina ljubav tvoja, i miris ulja tvojih od svih mirisnih stvari.

11. S usana tvojih kaplje saće, nevesto, pod jezikom ti je med i mleko, i miris je haljina tvojih kao miris livanski.

12. Ti si kao vrt zatvoren, sestro moja nevesto, izvor zatvoren, studenac zapečaćen (Pnp. 4, 9 -12).

Nakon navedenih stihova odmah je vidljiva prisutnost metafore koja se jednako proteže kroz čitav tekst *Pesme nad pesmama*:

"Pesma obiluje metaforama koje nisu samo umetnički ukras, izazivajući komentatore i aktivirajući maštu čitalaca. Kao i sve drugo u *Pesmi*, metafora je upotrebljena u službi poetske vizije ljubavi kao zajedničke želje i zadovoljenja, jake kao smrt koja transformiše svet" (Exum 2005, 19).

Iako je knjiga pisana u formi dijaloga, sam narativ i njegova alegorijsko-semantička pozadina govore u prilog jedinstvenosti teološke poruke: "Ljubavnici su stoljeni jedno s drugim i počinje da ne biva važno šta ko govori" (Griffiths 2011,

6 David van Druenen (2010, 50) piše: "Poslednji Adam je dovršen jednom i zauvek."

109). To jednoglasje i ta univerzalistička nota, ma koliko u literarom smislu bile slične, odvaja *Pesmu nad pesmama* od kultne i svetovne poezije starog Egipta i Mesopotamije (Videti: Fuerst 1975). Još od vremena tumačenja Fariseja i Esena, preko rane i početka srednje Patristike, *Pesma nad pesmama* postaje fundamentalni reprezent primene metafore, alegorije i komparacije, što i u navedenim tekstu možemo primetiti i što je osobina čitavog dela. Na primer, u 10. stihu ključne reči su *ljubav, vino, miris / ulje* što neposredno ukazuje na Isusa Hrista, ali i na Duha Svetoga koji u potpunoj fuziji bdiju nad ljudskom dušom, a zatim i nad Crkvom. *Ljubav* (Mk. 12, 30) koja je zajednička za sve ljude i čiji je uzrok u Bogu, *vino* (Mt. 26, 27 – 28) kao Krv Iskupljenja i *ulje* (Dl. 10, 38) kao simbol Mesije / Pomazanika, ali i pomazanja Duhom Svetim, okreću nas ka tajni Spasenja – tajni koja je svima dostupna, a u isto vreme potpuno skrivena od očiju sveta.

U 11. stihu *Pesme nad pesmama* nailazimo na reči kao što su *saće, med i mleko* što nam ukazuje da slad Božijeg obećanja Izabranom narodu, ali i predukus Carstva (Izl. 3, 8), dok čitav 12. stih izveštava o čistoti Edenskog vrta i ženskog devičanstva. Žena simbolizuje i zemlju – oranicu, i zemlju – domovinu, i vrt – domaćinstvo, dakle narod i porodicu, dok je muškarac kralj i otac, i ljubav i ljubavnik. Neraskidivu vezu polova najbolje oslikavaju sledeći stihovi: “Moj je dragi moj, i ja sam njegova, on pase među ljiljanima” (Pnp. 2, 16). Nema dileme – zajednički pristanak, doživotna veza i ljubav nisu upitni, jer Bog blagosilja bračni odnos: “Ja sam dragog svog, i njega je želja za mnom” (Pnp. 7, 10). Interesantno je da u *Pesmi nad pesmama* nema ni reči osude prema telesnoj privlačnosti ili seksualnoj ljubavi uopšte, jer je to deo ljudske prirode i samo izopačenje ili zloupotreba jesu greh, a telesan kontakt među supružnicima je izraz bliskosti i zadovoljstva.

Nekoliko radova ovakvog formata ne bi bili dovoljni da osvetle dubine metaforike i alegorije koje su utkane u *Pesmu nad pesmama* i mnogostruke puteve na kojima se otkriva Božija Reč i to kada najmanje očekujemo.

Malahija 2, 11 - 16.

Knjigom proroka Malahije završava se kanon Svetog pisma Starog zaveta, otvarajući vrata za novi Savez u Bogu, kroz Gospoda Isusa Hrista. Približno 70 godina nakon obnove Jerusalimskog hrama, Malahija podseća Izrailju na ispravnu veru Otaca i naglašava gnušanje Jahvea naspram zla i licemerstva (Mal. 1, 14; 2, 17). Pišući o odnosu muškarca i žene, bogonadahnuti prorok podseća na zajedništvo u veri:

11. Juda čini neveru, i gad se čini u Izrailju i u Jerusalimu; jer skvrni Juda svetinju Gospodnju, koju bi mu valjalo ljubiti, ženeći se kćerju tuđeg boga.

12. Gospod će istrebiti iz šatora Jakovljevih čoveka koji čini tako, koji straži i koji odgovara, i koji prinosi prinos Gospodu nad vojskama.

13. Još i ovo činite: pokrivajte suzama oltar Gospodnji, plačem i uzdasima; zato ne gleda više na prinos, niti Mu je drago primiti šta iz vaših ruku.

14. A vi govorite: Zašto? Zato što je Gospod svedok između tebe i žene mladosti tvoje, kojoj ti činiš neveru, a ona ti je drugarica i žena, s kojom si u veri.

15. Jer nije li učinio jedno, ako i imaše još više duha? A zašto jedno? Da traži seme Božije; zato čuvajte duh svoj, i ženi mladosti svoje ne činite neveru.

16. Jer Gospod Bog Izrailjev veli da mrzi na puštanje, jer takav pokriva nasilje plaštem svojim, govori Gospod nad vojskama; zato čuvajte duh svoj da ne činite neveru (Mal. 2, 11 – 16).

Malahija na samom početku navednog teksta ukazuje na mešane brakove kao otpadništvo od Mojsijevog zakona i profanizaciju odnosa koju je ustanovio sam Jahve (Videti: Merrill 2003). Promišljajući o *knjizi proroka Malahije* i metafori bračnih odnosa u njoj, neophodno je posmatrati etiku i teologiju kao jedinstvenu celinu: "Etika Starog zaveta je Bogocentrična po svom poreklu, istoriji, sadržaju i motive" (Wright 1983, 21). Pisac proroštva, od 14. do 16. stiha, naglašava jedinstvo vere i ljubavi (1. Kor. 13, 13), odnosno vezu između vernosti i verske prakse, jer po Malahiji i drugim prorocima, brak jeste samo kroz religijsko i etičko zajedništvo. Bez njega, brak je osuđen na Božiji gnev i na kraju na propast pojedinaca i čitavog izabranog naroda (Is. 62, 5). S druge strane, pripadanje Jahveu podrazumeva određeni tip braka i određeni način povezanosti s Bogom kojom prevazilazimo samo lične i intimne odnose, ulazeći u prostor Božijeg odobravanja i blagosiljanja.

Prorok zaključuje radikalnom osudom razvoda, naglašavajući: 1. razvod je nepravda i nasilje; 2. razvod je duhovno zastranjenje i 3. razvod narušava Božiji plan za čovečanstvo.

Pisac Malahija reskim tonom podseća da je Bog suveren nad ljudskim životom i da jedino čist duh dovodi u saglasje Božije i ljudske namere, a kako čistog duha nema bez vere i poverenja u Njegovu živu Reč, jasno je da raskid bračne veze odvodi oba supružnika od cilja, pa samim tim, i njihovo potomstvo. Zalog zdravoj zajednici je supružnička harmonija koja diše i živi u skladu s Pismom.

Starozavetna etika braka i pastoralna teologija

Nakon kratkog pregleda ideje braka iz odabranih knjiga Starog zaveta, jasno je da se Stari i Novi zavet međusobno prepliću i nadopunjuju, čineći kohezivnu epistemičku celinu. Na ovom mestu, vratili bismo se na početak i izneli još dve definicije braka: "Brak je prirodna stvarnost i deo Božijeg stvaranja" (Burke 2015, 1). Primećujemo da izneta misao poseduje dva segmenta: prvi, koji ukazuje da je

brak ukorenjen u prirodnoj potrebi za spajanjem, i drugi, koji determinira stav da je zajednica braka direktno Božije delo. Međutim, stvarnost prirodno-materijalnog i metafizičko-teološkog tipa čine celovitost, jer su deo istovetnog stvaralačkog konteksta, gde stvaranje, život i brak imaju definisanu i opštu funkciju: "Brak je univerzalna institucija koja je, teološki rečeno, određena od samog Tvorca" (Thatcher 1999, 9). Naglašeni univerzalizam braka stapa se sa ulogom Hrista koji je *Homo Universalis* i odnosi se na celokupno čovečanstvo i njegovu povesnost, jer On predstavlja "... istoriju Boga sa čovekom i istoriju čoveka sa Bogom" (Barth 2004, 158). U tome smislu, metaforičnost biblijskog narativa figurira kao neophodan segment bogonadahnutosti Pisma, ali se, u svojoj fundamentalnoj poruci, može primeniti i u okvirima etike i pastoralna: "Pastoralna teologija jasno zahteva gotovo potpuni pregled teologije" (Purves 2004, xiv), odnosno, pastoralna, sistematska i praktična teologija morale bi se skladno uklapati u grandiozni mozaik Objave.

S druge strane, etika Starog zaveta je etika *saveza* (Izl. 6, 7), što determiniše celokupnost odnosa prema Bogu, podrazumevajući i brak: "Bog koji zahteva je i Bog koji daje" (Eichrodt 1967, 326). Opisana veza (Bog – čovek – brak) markantno je etiološka – brak nije samo blagoslovena zajednica, već i medijum ostvarivanja zaveta između Boga i čovečanstva putem ljubavi i potomstva. Izrečeno se odnosi i na hrišćansku etiku koja, time, tek otkriva horizonte moralnog u Bibliji, u kojoj brak zauzima jedno od centralnih mesta (Videti: Fedler 2006) i to kao zajednice vernih, u ljubavi i odgovornosti. Iako između etike Starog i Novog zaveta možemo podvući realne razlike⁷, bez karakteristika etičkog elementarijuma judaizma nemoguće bi bilo uspostaviti hrišćansku etiku i njenu praksu, što se odnosi, kako na pojedinačne vernike, tako i na Crkvu kao telo Hristovo. Na ovome mestu iznećemo osnovne karakteristike starozavetne etike: 1. *Teologičnost* (Lev. 18, 2); 2. *Komunarnost* (Post. 12, 1 – 2); 3. *Pravednost* (Post. 18, 18 – 19); 4. *Juridičnost* (Izl. 20, 1 – 17); 5. *Imperativnost* (Pnz. 11, 1); 6. *Transformatičnost* (Ps. 51) 7. *Odgovornost* (Pnz. 6, 1 – 19).

Navedeno je samo deo korpusa etičkih pravila Starog zaveta i ne može se na ovome mestu u potpunosti dati eksplikacija iznetih normi, ali načelno, možemo konstatovati sledeće: "Centralni motiv moralnog života je *osećaj zajedništva*" (Kaiser 1991, 17). Iako je izrečena tvrdnja nesporna, pojmove kao što su moral, savez, brak i sl. moramo razumeti iz kontekstualnih premisa etosa, kulture i običajnosti vremena i prostora Bliskog Istoka, odnosno sume naroda koji su okruživali i uticali na judaizam kroz vekove (Videti: Richter 1978).

Nas, međutim, zanima kako prizma starozavetne teologije braka referira ka hrišćanskim Crkvama i njihovom razumevanju bračne zajednice? Teolog Martin Ernest sumarizuje: rimokatolicizam (što se, donekle, može tvrditi i za pravoslav-

7 "Hrišćanska etika je etika vrline" (Bunting 2000, 241).

ne) brak između muškarca i žene razume kao sakramentalnu zajednicu, reformat-ske / prezviterijanske Crkve su fokus pažnje usmerile na razumevanje braka kroz ideju saveza (zaveta), dok luteranske Crkve naglašavaju funkcionalnu pretpostavku braka, kao zajednice koja obuzdava potencijalne grešne postupke (Videti: Ernest 2010). Iako ne smemo naglašavati veštačke granice između razumevanja braka među hrišćanima različitih Crkava i denominacija, uočljivo je da Reformacija donosi nove perspektive pozicije braka u i van zajednica vernih.⁸ Pored specifičnosti, brak za većinu hrišćana podrazumeva određeni teološki, socijalni i etički status koji je, istovremeno, imanentan ljudskoj prirodi i deo je Božijeg dela – brak je i prirodan i natprirodan, u srazmeri s verom koju pojedinci u brak unose i kroz brak razvijaju.⁹ Ono što možemo zaključiti jeste da je brak u Starom i Novom zavetu duhovno-telesna veza biološkog, etičkog i religijskog tipa koja podrazumeva ljubav, vrlinu i potomstvo, što se oslikava i u rečima Platona, Mitropolita Moskovskog:

“Muž da čini ženi dužnu ljubav; tako i žena mužu (1. Kor. 7,3). Brak je dostojan časti i supružnička veza je Bogom blagoslovena. Blagoslovena, da, ali s tim da očuva silu Tvorčevu kroz rađanje sličnih sebi i kroz produžavanje roda ljudskog, da bi supružnici postali roditelji i bili kao plodne zasade malinove. Blažen je onaj ko sa tom svetom namerom stupi u supružničku vezu, jer ne odabira suprugu po strasti, već gledajući na njene vrline... Takav izbor, budući da je zasnovan na razboritosti, čini brak blagoslovenim, a supružnike srećnim. Njihov život biće ublažen ljubavlju i ništa neće dovesti u iskušenje njihove vrline, jer vrlina, a ne strast, upravlja njihovom dušom. Plod njihove utrobe biće neporočan: čedo će se igrati u njihovom naručju i tešiti ih svojim svetim poljupcima. Njihova prva briga biće da ga vaspitaju u smernosti i to im uopšte neće biti teško: budući da su i sami ispunjeni vrlinama i da uvek daju dobar primer, neće mladencu dati nijednu priliku da vidi bilo kakvu sablazan. Dete će na licu nositi njihov lik, ali će taj lik sačuvati i u naravi svojoj. Takvo čedo biće roditeljima radost, a druge će navesti da im zavide” (<http://www.verujem.org>).

Autor naglašava da blagoslovenost braka leži u potomstvu na koje se prenosi vera roditelja i postupanje u skladu s Pismom. Brak je i vid *posvećenja*, u smislu 1. Sol. 5,23, koje obuhvata duh, dušu i telo, a čije nenarušeno stanje dobija eshatološku dimenziju i značenje. Vidimo da je brak: 1. *Etičko-teološka* i 2. *Pastoralno-teološka* zajednica koja svoju puninu nalazi u transponovanju vrednosti na decu i širu

- 8 Potrebu za novim temeljima teologije, pa i teologije braka, podvlačili su Martin Luther, Philipp Melancthon, Martin Bucer, Johannes Brenz i dr. (Videti: Witte 1997).
- 9 Zanimljivo je da mnogi teolozi evanđeoskog protestantizma naglašavaju *obraćenje* kao vid srastanja ljubavnog odnosa u veri. *Obraćenje* i prihvatanje Hrista kao ličnog Spasitelja jeste autohtoni temelj razumevanja braka, ali i života uopšte: “Hrišćansko razumevanje konverzije kao moralno-religijske stvarnosti nalazi svoj koren u Starom zavetu: istorija Izraela je priča o ljudima koji su konstantno bili pozivani na obraćenje...” (Con 2006, 5).

okolinu; ljubav je delatna i, imajući odraz u materijalnom svetu, spaja duhovno i telesno u održiv ekvilibrijum soteriološke svrhe.

Možemo reći da hrišćanska etika, pastoralna teologija i teologija braka čine okvir samoprožimanja, jer su na jednome mestu ljubav, vera, nada, razumevanje i slaganje, što vodi ispunjenju hrišćanskih ideala. Metafora može biti uvod, *prolegomena* za dublje istraživanje Pisma, međuljudskih odnosa i sopstvenih emocija. Dalje, ona može biti pogodno oruđe pastoralnog savetovanja, pogotovu partnerskog tipa, kao i aktivno pedagoško sredstvo u radu sa mladima. Takođe, ne smemo izgubiti iz vida ni homiletiku kojoj metaforičnost može biti od praktične pomoći, što se, donekle, odnosi i na evangelizaciju. Metafora, ukratko, može preuzeti širok spektar funkcija koje usmeravaju duhovna i afektivna stremljenja pojedinca u traganju za Bogom i sopstvenim smislom.

Zaključak

Pisati o metafori braka kao vrsti odnosa sa Gospodom iz perspektive Starog zaveta veoma je zahtevan egzegetski posao, jer ne samo što analiziramo drevne tekstove iz savremene teološke i hermeneutičke perspektive, već je i sama institucija metaforičnosti dobija svoj legitimitet, ne samo kroz formalna značenja, već kroz proces komunikacije i valorizacije, van jezičkih konvencija i / ili kulturoloških determinanti (Videti: Stern 2000). Širinu semantičkog polja metafore možemo razumeti i na sledeći način: "Problem prenesenog (metaforičkog) značenja kreće se od krajnje radikalnih tvrdnji da metaforičko značenje u osnovi ne postoji, jer je metafora samo tip upotrebe jezika (jezičke pragmatike), do kontekstualnih teorija koje smatraju da se metaforičko značenje može ostvariti isključivo u kontekstu" (Mišić^{2011, 674}). To direktno znači da se metafore braka u Bibliji moraju posmatrati celovito, kroz ukupan tekst i čitavu knjigu. Metafora braka u Starom zavetu obuhvata: 1. *Doživotnu povezanost s Bogom*; 2. *Spasenje supružnika u zajedništvu s Bogom*; 3. *Duhovni odnos s decom i njihovo približavanje Bogu*; 3. *Etika u skladu s Pismom*; 4. *Zajedničko doseganje ljubavi*.

S druge strane, pastoralna teologija ima u vidu starozavetnu teologiju braka koja predstavlja neophodnu osnovu za razumevanje novozavetne etike i osnovnih hrišćanski učenja. Crkva, kao zajednica vernih, u istorijskom, teološkom i etičkom smislu usmerena je ka svakom bogotragaocu, sa zadatkom da promoviše razumevanje, toleranciju i ljubav i u tom smislu od metafore, pa do pastoralnih aktivnosti, ima ispred sebe široko polje za doseganjem svih kojima je Reč neophodna.

Izrečeno je tek vrh ledenog brega značenja i poruka koje sa sobom nosi ideje metafore braka i pastoralne teologije. Možda je upravo sada došao trenutak da u vremenu opšte krize braka i morala, podsetimo šta Biblija govori o braku i zašto je upravo brak prva institucija između ljudi i Tvorca. Zastanimo i zapitajmo se: da

li je danas brak postao nešto sasvim drugo od onog što je Božija zamisao? Iskren odgovor na postavljeno pitanje budi zebnju...

Literatura

- Barišić, Martin. 1982. Biblijsko poimanje braka, *Crkva u svijetu*, Vol 17, No. 3. Split. Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Barth, Karl. 2004. *Church Dogmatics: The Doctrine of Reconciliation*. Volume IV. London. A&C Black.
- Benware, Paul. 2001. *Survey of the Old Testament- Everyman's Bible Commentary*. Chicago. Moody Publishers.
- Bunting, Harry. 2000. *Ethics and the Perfect Moral Law*. Tyndale Bulletin 51, No 2. Cambridge. Tyndale House.
- Burke, Cormac. 2015. *The Theology of Marriage*. Washington DC. The Catholic University of America Press.
- Commentary on the Bible*. 2003. Dunn, D. G., James, Rogerson, W. John (ed). Grand Rapids. Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Conn, E. Walter. 2016. *Christian Conversion: A Developmental Interpretation of Autonomy and Surrender*. Eugene. Wipf and Stock Publishers.
- Crawford, C. Claude. 1970. *Genesis*, Vol III. Joplin. College Press.
- Dumbrell, J. William. 2002. *The Faith of Israel: A Theological Survey of the Old Testament*. Grand Rapids. Baker Books.
- Eichrodt, Walter. 1967. *Theology of the Old Testament*, Vol. II. Philadelphia. Westminster Press.
- Elwell, A. Walter (ed.). 1996. *Baker's Evangelical Dictionary of Biblical Theology*. Baker Book House Company. Grand Rapids.
- Exum, J. Cheryl. 2005. *Song of Songs: A Commentary*. Louisville. Westminster John Knox Press.
- Fedler, D. Kyle. 2006. *Exploring Christian Ethics: Biblical Foundations for Morality*. Louisville. Westminster John Knox Press.
- Fuerst, J. Wesley. 1975. *The Books of Ruth, Esther, Ecclesiastes, The Song of Songs, Lamentations: The Five Scrolls*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Griffiths, Paul. 2011. *Song of Songs: Brazos Theological Commentary on the Bible*. Grand Rapids.
- Kaiser, C. Walter. 1991. *Toward Old Testament Ethics*. Grand Rapids. Zondervan.
- Martin, Ernest. 2010. *Toward a Biblical Theology of Marriage: A Study of the*

- Bible's Vocabulary of Marriage*. Eugene. Wipf and Stock Publishers.
- Matić, Marko. 1994. *Poimanje braka u Starom zavjetu*, u *Obnovljeni život*, Vol. 49, No. 6. Zagreb. Filozofsko teološki institut Družbe Isusove.
- Merrill, H. Eugene. 2003. *Haggai, Zechariah, Malachi: An Exegetical Commentary*. Garland. Biblical Studies Press.
- Mišić, Marjan. 2011. *Fenomen erotskog tela u Pesmi nad pesmama*. Radovi filozofskog fakulteta, knjiga I, broj 13. Sarajevo. Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
- Purves, Andrew. 2004. *Reconstructing Pastoral Theology: A Christological Foundation*. Louisville. Westminster John Knox Press.
- Richter, Hans-Friedemann. 1978. *Geschlechtlichkeit, Ehe und Familie im Alten Testament und seiner Umwelt*. Frankfurt am Main. Peter Lang.
- Stern, Joseph. 2000. *Metaphoric Context*. A Bradford Book. London. The MIT Press.
- Van Drunen, David. 2010. *Living in God's Two Kingdoms: A Biblical Vision for Christianity and Culture*. Wheaton. Crossway Books.
- Witte, John. 1997. *From Sacrament to Contract: Marriage, Religion, and Law in the Western Tradition*. Louisville. Westminster John Knox Press.
- Wright, J. H. Christopher. 1983. *An Eye for an Eye: The Place of Old Testament Ethics Today*. Downers Grove. Inter Varsity Press.

Sergej Beuk

The Old Testament Theology of Marriage

Summary

Assuming that marriage, as an institution, relationship and the specific perception of unity, has a special place both in The Old and in The New Testament, we consider that it is important to emphasize the theological position of marriage in and out of the Church. Starting from textual metaphor and poetics, through systematic theology, ecclesiology and pastoral theology, marriage has an important place in the legal, biological, social and spiritual realm. Today, when the marital union, especially in the biblical sense, is threatened we emphasize the vital necessity of theological reflection of marriage, which represents active soteriological segment of existence as well as practical form of expression of faith, crucial for the proper understanding of pastoral theology.